

А. Алєйнікова, Т. Бурлаєнко, І. Сіданіч ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ// Вісник післядипломної освіти: зб.наук.пр./ НАПН України ДВНЗ «Ун-т менедж. освіти»; голов. ред. В.В. Олійник; редкол.: О.Л. Ануфрієва [та ін.]. – Київ: Юстон, 2020. – 232 с. - 10 (45). – (Серія «Педагогічні науки»). – С. 8 -38.

DOI &&&&&&&&&&&&&&&&&&&
УДК 378.22. 048.55

Алєйнікова Олена Володимирівна,

доктор наук з державного управління, професор.

директор Навчально-наукового інституту

менеджменту та психології

ДЗВО «Університет менеджменту освіти».

Київ, Україна.

ORCID іD: <https://orcid.org/0000-0002-4876-3563>

eva69.08@ukr.net

Сіданіч Ірина Леонідівна,

доктор педагогічних наук, доцент,

в. о. завідувача кафедри педагогіки,

адміністрування і соціальної роботи

Навчально-наукового інституту

менеджменту та психології

ДЗВО «Університет менеджменту освіти».

Київ, Україна.

ORCID іD: <https://orcid.org/0000-0003-0645-6781>

2363395@ukr.net

Бурлаєнко Тетяна Іванівна

кандидат педагогічних наук, доцент

завідувач кафедри економіки, підприємництва та менеджменту

Навчально-наукового інституту

менеджменту та психології

ДЗВО «Університет менеджменту освіти».

Київ, Україна.

ORCID іD: <https://orcid.org/0000-0001-5734-4611>

tburlaenko@i.ua

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ОСВІТНЬОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Анотація. Глибокі соціальні, духовні й економічні зрушення, що відбуваються нині в Україні, спонукають до утвердження людини як найвищої соціальної цінності. Це не може не позначатись на стилі управління у багатьох галузях діяльності людини і в менеджменті освіти зокрема. Зараз держава потребує фахівців нового зразка – інтелектуальних, креативних, цілеспрямованих, динамічних з високими духовними потребами. Вища школа переживає процес модернізації, який спрямований на входження у Європейський простір, збереження

національних традицій вищої освіти, на підготовку фахівців міжнародного рівня і високодуховних людей, здатних до ствердження і збагачення духовних цінностей. У зв'язку з цим актуальними залишаються проблеми пошуку шляхів духовно-морального відродження українського народу. У програмі діяльності Уряду, зокрема, зазначається, що Україна вступила в період духовного піднесення. Формування єдиної, сучасної нації ґрунтуватиметься на утвердженні принципів духовності, розвитку та збереження культурної спадщини, формування нового привабливого іміджу України. «Людина розумна» на межі епох виявилася нездатною подолати всілякі кризи життя, а тому загострився інтерес до «людини духовної», за В. Вернадським, «ноосферної», яка по-новому ставиться до життєвих проблем, усвідомлюючи необхідність утвердження духовних цінностей та ідеалів з метою уникнення глобальної катастрофи, переживаючи революційний стрибок у свідомості й розумінні глибинної сутності світу й себе.

Тому особливі вимоги постають перед закладами освіти, які мають здійснювати завдання підготовки молоді на вищих зразках загальнолюдської моралі, на основі національно-патріотичних та духовних цінностей, створення у неї нового планетарного мислення. Надмірна інтелектуалізація сприяла забуванню духовного початку в людині. Вищій школі в процесі викладання наук слід будувати освітній процес у такому руслі, щоб викладач не лише знайомив студента з певною сумою знань, але й допомагав відчутти відповідальність вченого перед суспільством. Така взаємодія допоможе сформувати не лише майбутнього професіонала в широкому розумінні цього слова, але й особистість, здатну до продуктивних соціально виправданих дій.

Аналіз проблеми формування духовних цінностей свідчить про те, що це є одним з пріоритетних напрямів освітньої системи XXI століття, вищі заклади світи за своїм статусом зобов'язані професійно готувати не тільки дипломованих фахівців, а й виховувати духовно розвинених громадян. Таке взаємовигідне поєднання можна вважати одним із найважливіших чинників оновлення духовних цінностей. Бо, як наголошував у своїх працях Г. Сковорода та інші українські мислителі, – духовну людину, творить шлях добра: через пізнання, усвідомлення й розуміння своєї істинної духовної природи, свого призначення в світі.

Проблеми формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти як один із пріоритетних напрямів освітнього менеджменту є невід'ємною складовою системи освіти України. Складовою частиною усього освітнього процесу вищої школи є розвиток соціально-гуманітарної освіти. Важливу роль соціально-гуманітарна освіта відіграє у формуванні інтегрального знання у системі наук та сприяє розширенню кругозору, інтелектуальності, духовності, глибокого мислення, активізації позиції людини. При цьому важливим завданням є засвоєння світового досвіду соціально-гуманітарної освіти в умовах

діяльності закладів вищої освіти України, що сприятиме широкому і творчому використанню цього досвіду у подальшій практичній діяльності людини. Останнє має на меті здійснити переоцінку практично всіх суспільних та індивідуально-особистісних цінностей та сформувати на цій основі нову систему світоглядної орієнтації особистості. Фахівець нового зразка має володіти цілим спектром соціокультурних навичок. Практична реалізація визначеного завдання залежить насамперед від загальної культури фахівця здатного вільно орієнтуватися в соціальних і природних умовах, розуміти особливості розвитку культури, оволодівати науковою інформацією. Професіонал у галузі освіти має глибоко усвідомлювати місце й роль освітніх процесів і систем у світовому культурному просторі, поєднувати глибокі фундаментальні теоретичні знання й практичну підготовку.

Ключові слова: духовні цінності; освітній менеджмент; здобувачі вищої освіти; соціально-гуманітарна освіта; світовий культурний простір.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського суспільства заслуговує особливої уваги проблема взаємозв'язку та взаємозумовленості суспільної моралі та духовності. Особливо актуальною вона стає в освітній сфері, адже завдання системи вищої освіти не обмежується лише засвоєнням відповідних професійних знань чи вмінь, а, передусім, має бути зосереджене на проблемі формування цілісного ціннісного світогляду сучасної молоді. Тому реалізація основних засад духовної культури у педагогічному колективі вищого закладу освіти на зовнішньому рівні сприяє формуванню його позитивного іміджу, а на внутрішньому – утворює систему духовно-моральних цінностей спільноти не тільки викладачів, але і студентів, що трансформуються в духовні цінності кожної конкретної особистості.

Ми вступили в XXI століття і третє тисячоліття. Надзвичайно важливе значення в професійному становленні фахівця мають його ідейно-політичні й духовно-моральні якості, любов до людей, терпимість і наполегливість, вимогливість і педагогічний такт. Образ майбутнього буде визначатися людьми майбутнього, різноманітністю їх прагнень, цінностей, світобачень. Цей світ ідей і інтересів в великій мірі залежить від сьогоденної міжнародної і національної політики в сфері освіти. Соціально-гуманітарна освіта – ось той міст, по якому повинні бути перенесені в майбутнє ідеї ціннісної свідомості. Повертаючись до слів В. Андрущенка: «Модернізована система освіти повинна забезпечити формування гармонійної особистості – патріота і громадянина України, чітко зорієнтованої і сучасних реаліях та перспективах соціокультурної динаміки, підготовленої до життя і праці у XXI столітті; ...формування високої гуманістичної культури особистості,

здатності протидіяти негативним соціокультурним впливам і бездуховності» [13, с. 89].

Сучасна духовна криза призвела до розпаду звичних форм організації життя, втрати ідеалів, ерозії та деформації системи цінностей, різкого падіння моральності. Духовності потрібно вчити, як вчать іншим предметам. Важливо ліквідувати етичну та психологічну неграмотність нашої молоді, яка в процесі освіти отримує безліч знань у різних галузях, але не володіє знаннями про себе як про особистість, її духовну основу, моральні аспекти поведінки. У сучасних підходах до освіти є декілька протилежних тенденцій.

По-перше, зберігається інерція конформіського протесту проти будь-яких загальнозначущих державних чи регіональних вимог, апеляція до абсолютної вузівської і особливо університетської свободи, надії на те, що природні механізми ринкової конкуренції між вузами рано чи пізно самі забезпечать рівень соціально-гуманітарної освіти, необхідний майбутнім фахівцям, як зацікавленим споживачам освітніх послуг.

По-друге, відомий ріст політичної та економічної значущості регіонів в Україні веде, з одного боку, до деякого звільнення регіональних вузів від центрального управління, з іншого боку, – у більшій мірі підкорює їх місцевому регіональному керівництву. По-третє, в Україні як завжди сильні тенденції одержавлення усіх соціальних функцій та вимог, у тому числі освітніх. Прагнення центру до нової ідеологічної однаковості може отримати широку підтримку з боку вузів. По-четверте, повільно, але вірно крокуюча інтеграція української системи освіти в світову ставить практичні питання взаємовизнання дипломів, а отже, і певної однаковості вимог у сфері соціально-гуманітарної освіти [1], [4].

Зараз ця робота проводиться на рівні міжвузівських двосторонніх відносин, починається на рівні міжнародних університетських асоціацій. Потрібно враховувати також перспективи цих процесів. Світова економічна інтеграція, котра продовжується, глобалізація проблем, ріст екологічної, військово-політичної, соціально-економічної взаємозалежності різних країн та регіонів світу обов'язково спричинять постановку питань освітнього забезпечення світового співробітництва. Мова йде про необхідність затвердження гуманістичних, демократичних, екологічних цінностей в національних системах освіти. Отже, соціально-гуманітарна освіта є полем зосередження найрізноманітніших і часто-густо протилежних інтересів, установок, тенденцій. Людина в культурі, житті, професії повинна знайти своє місце, і в цьому їй зобов'язана допомогти освіта. Її вирішення складається з того, щоб знайти індивідуальний підхід до людини, дозволити їй визначити культурне застосування свого особистісного, емоційного потенціалу внутрішніх, неусвідомлених, навіть ірраціональних потреб. Постановка проблематики загальнолюдських цінностей виникає як відповідь на виклик часу. Загальнолюдська ціннісна орієнтація – природний процес життя людини в складному та інтегрованому світі. Наївно думати, що духовні цінності можуть бути вигадані політиками й філософами, щоб потім бути нав'язаними товариству як якась нова релігія або ідеологія. Пошук цих

цінностей ведеться протягом усієї людської історії, хоча й призводив на різних її етапах до неоднакових результатів. Ми зовсім не приписуємо нашому часу пріоритет у самій постановці питання про духовні цінності, а лише підкреслюємо домінуюче значення цього питання в сучасному світі.

Ми задаємося питанням: як побудувати систему соціально-гуманітарної освіти, не скочуючись назад до ідеологічного управління, зберігаючи свободу закладів освіти, свободу особистої ініціативи і творчості викладачів? Загальний підхід до рішення проблеми такий: держава, яка довгий час була стражем офіційної ідеології, а потім офіційною ідеологією, повинна стати стражем цінностей, які виробляються суспільством, інтелігенцією, світовим співсуспільством, спираються на загальнозначущі моральні принципи і вітчизняні традиції.

Відповідно, предметом уваги і контролю в державному регулюванні соціально-гуманітарної освіти повинні стати освітні стандарти як втілення ціннісних вимог. Для суспільства і держави як стража суспільних інтересів важливо, на які цінності направлена соціально-гуманітарна освіта, здійснення чи захист яких цінностей вона забезпечить і на якому рівні. А через які знання, через формування яких умінь і здібностей, якими методами здійснюється орієнтація на цінності соціально-гуманітарної освіти – це сфера волі вузів і викладачів.

Ідеї загальнозначущих цінностей, ціннісної свідомості і освіти вже виходять за рамки освітнього контексту. З точки зору етики і аксіології, значимим є розмежування кардинальних, субкардинальних і етносних цінностей. По-перше, концептуально відпрацьована можливість загальної ціннісної платформи для діалогу і взаємодії різних світобачень без посягання на будь-які вищі цінності (ідеали, святині, символи). По-друге, визначені понятійні межі між кардинальними, субкардинальними і етносними цінностями, що дозволяє встановити стійкі принципи і порядок взаємодії в умовах неминучої зміни складу і змісту самих цінностей в цих групах. В сучасних умовах соціального розвитку України проблема розробки стратегії освітнього процесу, з аксіологічної точки зору, набуває актуальності. Так, на думку В. Нікітіної: «Вирішення питання про головну ціннісну установку сучасного освітянського простору становить проблему визначення сутності самої освіти» [12], [13]. У чому вона полягає: чи то є трансляція соціокультурного досвіду заради навчальної підготовки молоді до продуктивної діяльності, до професії; чи то є формування людини певного соціального типу, здатної до життя у колективах макро- і мікрорівневого характеру; чи то є розвиток творчої індивідуальності в особистості.

Сутність освітнього процесу становить формування здатності особистості до самореалізації у різних галузях людської життєдіяльності за умов урахування необхідності саморозкриття інших людей. Внаслідок цього головною ціннісною установкою стратегії реформування освіти в Україні повинна стати націленість на духовне збагачення і творчу діяльність особистості, що розвиває свої здібності до самореалізації та створення умов для саморозкриття інших людей. Для української системи освіти такими

цінностями є цінності людської гідності, соціальної ініціативи і творчості, патріотизму, національної свідомості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можливості освітнього менеджменту як інструментарію формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти в контексті професійної реалізації особистості досліджували І. Кант, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, Г. Дмитренко, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, В. Олійник, О. Савченко, П. Саух, О. Сухомлинська, Г. Шевченко. Аспекти, проблеми, перспективи духовного світу сучасної української молоді досліджує Р. Василюк. Нову систему духовно-моральних цінностей створює О.О. Балагура, яка здійснила аналіз основних складових системи духовно-моральних цінностей на сучасному етапі розвитку країни. При розгляді цінностей соціально-гуманітарної освіти уточнені три групи нормативних передумов: загальнозначущі і етносні (загальнонаціональні, професійні та ін.) цінності, принципи ціннісної свідомості і конструктивної аксіології, загальні уявлення про призначення освіти. В основі останніх лежать категорії відтворення і розвитку. Загальна нормативна направленість освіти виявляється за допомогою ідейного успадкування європейської філософсько-педагогічної традиції, сучасних ідей культурології і системного підходу.

Найбільш значимими цінностями для соціально-гуманітарної освіти є: 1) відповідальність за загальнозначущі цінності; 2) загальнокультурна компетентність; 3) вільні ціннісні самовизначення; 4) особистісна самоактуалізація в культурі і житті. Разом з тим відкритою залишається проблема конкретизації виявлення освітніх цінностей у цілях, нормах, вимогах, котрі стосуються різноманітних аспектів соціально-гуманітарної освіти.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета нашого дослідження – визначити педагогічні умови формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти у сфері освітнього менеджменту.

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**:

- здійснити аналіз сучасних досліджень та наукових прогнозів стосовно перспектив розвитку освітнього менеджменту в Україні;
- визначити систему формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти у сфері освітнього менеджменту на найближчу перспективу;
- сформулювати запити до національної моделі професійної підготовки високодуховного фахівця та проаналізувати нормативно-правову базу і зміст навчання майбутніх магістрів за освітньою програмою «Християнська педагогіка» та «Християнська етика управління» на базі освітньо-професійної програми «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності).

3. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

Теоретичні засади нашої розвідки – вивчення освітньо-професійних програм, новітніх літературних джерел та аналітичних документів навчально-наукових та громадських установ, які стосуються підготовки майбутнього фахівця освітнього менеджменту.

Аналіз новітніх літературних джерел свідчить, що менеджмент у вищій освіті – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітніми процесами, спрямованими на підвищення ефективності таких процесів в умовах розвитку ринку освітніх послуг. Оскільки в реальному функціонуванні закладів вищої освіти мають місце два специфічних процеси управління й адміністрування, то менеджерів освіти диференціюють саме у такий спосіб. Менеджер освітнього процесу – це керівник вищого навчального закладу освіти (ректор) чи його заступник (проректори з навчальної, наукової, виховної та господарської роботи; директори інститутів, декани факультетів; завідувачі кафедр), який спеціально підготовлений до успішного керування людьми в ринкових умовах господарювання і виступає як суб'єкт управління цілісною педагогічною системою – професійною діяльністю педагогічних працівників і допоміжного персоналу. Менеджер освітнього процесу – викладач, доцент, професор, тобто професійно підготовлений фахівець, який є керівником та організатором життя молодого покоління майбутніх спеціалістів у нових – ринкових соціально-економічних умовах, і постає як суб'єкт системи управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів. Очевидно, що за нових умов ринкової економіки оволодіння основами менеджменту в освіті допоможе кожному з педагогічних працівників більш успішно вирішувати власні професійні проблеми, ефективно здійснювати функції самоменеджменту в сфері педагогічної діяльності (управління собою), формулювати чіткі особистісні цілі, раціонально використовувати час, кваліфіковано переробляти і використовувати інформацію.

Кардинальна зміна суспільних відносин, коли кожен із працівників системи вищої освіти зазнає стресів та стикається з невизначеністю, коли розмивання традиційних цінностей призвели до серйозного розладу власних переконань та моральних орієнтирів, висуває необхідність вибудувати свої власні цінності, визначати чіткі життєві й виробничі цілі. Це зумовлене тим, що традиційні ієрархічні професійно-педагогічні відносини порушені, авторитарний стиль не спрацьовує, а продуктивна праця потребує нових способів впливу на студентів, не вдаючись до наказів, тиску, «влади професії», перед викладачами виникла величезна кількість духовно-моральних, етичних, матеріальних та інших проблем, які потрібно вміти вирішувати. Усе це сприяло посиленню інтересу педагогічних працівників до сучасного менеджменту в освіті.

На відміну від традиційно вживаного у вітчизняній психолого-педагогічній літературі поняття «керування», термін «менеджмент» більш

адекватно враховує нові реалії педагогічної дійсності, зумовлені дією нових засобів та інноваційних технологій навчання. Тому ознайомлення з теорією педагогічного менеджменту і самоменеджменту допоможе викладачу вищої школи по-новому осмислити сутність своєї професійної ролі саме як фахівця нового типу — менеджера освітнього процесу, тобто організатора та диспетчера пошукової, експериментально-дослідної та професійної діяльності здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців, побачити в ній нові аспекти, зрозуміти, як зробити власну працю більш відповідною потребам сучасності.

4. МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Результативність дослідження формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти у сфері освітнього менеджменту визначається процесами опрацювання, засвоєння та використання знань. Теоретичний рівень пізнання процесів трансформації пов'язаний із використанням системного підходу. Принцип системності, як невід'ємний елемент діалектичного методу дослідження, органічно взаємопов'язаний із принципами розвитку, єдності й боротьби суперечностей, історизму тощо. Дослідження соціокультурних трансформацій базуються на комплексному застосуванні цих логічних принципів, кожен з яких об'єднує низку більш конкретних прийомів, правил, засобів пізнання.

Формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти як один із пріоритетних напрямів освітнього менеджменту має певні особливості за наявності кількох об'єктивних причин.

По-перше, концептуальні підходи до формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти забезпечують оптимізацію даного процесу, а саме: гуманістичний, системний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, аксіологічний, культурологічний, акмеологічний, синергетичний, ресурсний та інноваційно-дослідницький.

Питання розвитку професіоналізму вивчає акмеологія, яка розглядає предмети, явища, процеси в єдності особистісного й суб'єктно діяльнісного розвитку, а також способи досягнення професійної майстерності на основі реалізації творчого потенціалу особистості [9]. Особистість в акмеології розглядають не в статичному, а у функціональному стані. Акмеологічний підхід спрямований на усвідомлення менеджером освіти всього комплексу проблем професійно-педагогічної діяльності, на основі чого відбувається пошук розв'язання проблем професійного становлення.

Згідно з цим підходом, головним має бути довга й копітка робота з удосконалення не тільки своєї професійної діяльності, а й самого себе [10]. Цей підхід передбачає застосування методів самовідчуття, самоспостереження, самопізнання, самооцінки, самоаналізу, саморефлексії, що допомагає людині визначити свої акмеологічні пріоритети. Акмеологічний вибір дає змогу конкретизувати своє професійне кредо і таким чином удосконалювати складові професійної підготовки.

По-друге, синергетичний підхід акцентує увагу на відкритих системах, на невпорядкованості, нерівномірності, нелінійних зв'язках. Синергетичний підхід ґрунтується на таких положеннях:

- для складних систем існує кілька альтернативних шляхів розвитку, але на певних етапах еволюції проявляє себе певна перед детермінованість розгортання процесів, тож теперішній стан системи визначається не тільки її минулим, а й майбутнім порядком;
- складно організована система вбирає в себе не лише простіші структури і не є звичайною сумою частин, а породжує різні структури;
- з урахуванням закономірностей та умов перебігу швидких, лавиноподібних процесів і процесів нелінійного саморозвитку систем можна ініціювати ці процеси управлінськими діями людини.

Синергетичний підхід до освіти може бути схарактеризований як гештальтосвіта. Це – нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого й зворотного зв'язків, солідаристичної освітньої пригоди, потрапляння внаслідок розв'язання проблемних ситуацій в один самоузгоджений темп освіти. Це ситуація пробудження власних сил і здібностей того, хто навчається, ініціююча, або пробуджувальна освіта, відкриття себе або співробітництво із самим собою та іншими людьми [16].

Завдяки синергетичному підходу до професійної підготовки державного службовця можна оптимізувати плани, програми, проекти, рішення, управління освітнім процесом у закладі вищої освіти загалом, а отже, й сам по собі він є суттєвим для забезпечення формування духовних цінностей майбутнього менеджера освіти.

По-третє, ресурсний підхід передбачає забезпечення умов для найефективнішого використання і найповнішого розвитку внутрішніх і зовнішніх ресурсів кожної особистості.

Інноваційно-дослідницький підхід спрямований на виявлення шляхів і умов підвищення результативності формування управлінської культури менеджерів освіти. Підвищувати професійний рівень управлінських кадрів можна завдяки створенню або освоєнню нової практики освіти, тобто в результаті організованого в ній і керованого інноваційно-дослідницького освітнього процесу.

Інноваційно-дослідницький підхід до формування управлінської культури державного службовця зумовлює застосування новітніх освітніх технологій (навчання, виховання, управління навчально-виховним процесом), формування його дослідницької позиції в професійній діяльності. Застосовуючи цей підхід, менеджер в освіти може оцінювати нововведення, з'ясовувати ступінь їхньої прогресивності, перевіряти істинність інтуїтивних припущень тощо.

5. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH RESULTS

Фахівець, що здобуває освіту, яка базується на формуванні системи глибинних морально-етичних цінностей, є здатним до відродження культури

та духовності. Усі ці складні питання підштовхують вітчизняну філософську та педагогічну думку до нового осмислення таких понять, як «культура», «духовність», «цінності». Відомо, що культура і духовність – це цивілізовані ознаки будь-якої нації, без яких вона взагалі не може існувати. Нація, в якій нівелюються духовні цінності, приречена на загибель. Тому в цих умовах дуже важливою є активізація зусиль з підвищення духовного рівня українського народу, формування в нього стійкої системи глибоких морально-духовних цінностей, оскільки саме вони складають основу мотиваційної сфери як особистості, так і суспільства в цілому. Досі немає чіткого тлумачення поняття «духовність». Найпоширенішим є уявлення про духовне в людині як про її релігійність і відданість Богові. Духовність визначається духовним типом поведінки, який проявляється в утвердженні у своєму житті гуманістичних та естетичних загальнолюдських ідеалів. Духовний саморозвиток, метою якого є самовдосконалення, розглядається і як свідоме керування своєю діяльністю й поведінкою відповідно до духовних ціннісних орієнтацій (Ж. Юзвак). У педагогічному словнику поняття «духовність» тлумачиться як індивідуальна вираженість особистості в системі двох фундаментальних потреб: 1) ідеальної потреби пізнання світу, себе, сенсу й призначення свого життя; 2) соціальної потреби жити, діяти для інших (готовність прийти на допомогу, розділити радість і горе).

Проникнення в сутність категорій «духовність» та «духовність особистості» стає можливим за допомогою залучення аналізу різних наукових підходів. Поняття «духовність» активно використовується у філософії, релігії, етиці, психології, педагогіці, культурології тощо. У кожній науковій дисципліні воно набуває певного значення. Звернемося до лексичного тлумачення цього слова. У відомому тлумачному словнику В. Даля поняття «дух» визначається як «безплотний мешканець недоступного нам духовного світу. Відносячи слово це до людини, інші розуміють душу її, інші бачать у душі тільки те, що дає життя плоті, а в дусі найвищу іскру Божества, розум, волю, або ж прагнення до небесного. Духовне – усе, що стосується душі людини, усі розумові, моральні сили його, розум і воля». У словнику С. Ожегова значення поняття «дух» розкривається як свідомість, мислення, психічні здібності, те, що стимулює діяльність або визначає поведінку; як внутрішня моральна сила. Поняття «духовний» тлумачиться як той, що має відношення до розумової діяльності, до сфери духу [12].

Сучасний український педагог має всі необхідні концептуальні підстави та методичні рекомендації для роботи в царині духовно-морального виховання. Робота ця ведеться, проте суттєвих успіхів у ній небагато. Перешкодою стає неготовність самих педагогів до духовного виховання підростаючого покоління. Вони часто не можуть розкрити духовний потенціал предметів шкільної програми. Духовний розвиток – це особлива лінія в житті особистості. Тому духовне становлення майбутнього вчителя вимагає від педагогіки широкої та ґрунтовної постановки даної проблеми. Варто наголосити, що шлях учительовання – це путь відродження власної душі. Учитель має бути ліхтарем на шляху духовного розвитку учня, тому

він повинен багато працювати над власним внутрішнім світом, а поштовхом до цього повинно бути навчання та прищеплення духовних цінностей під час підготовки майбутніх викладачів у ВЗО. Григорій Богослов (IV ст.) наголошував, що починаючи виправлення людських душ, потрібно остерігатися, щоб «не виявитися поганими живописцями чужої чесноти».

У цьому зв'язку постає нагальна проблема духовного розвитку самих вчителів, які б відрізнялися високою духовністю, чистотою вдач, шляхетністю, любов'ю до Вітчизни. Одним із ефективних засобів духовного розвитку було й залишається православне образотворче мистецтво. Воно є осередком як художньо-естетичного, так і духовно-морального виховання. У центрі його творів стоїть моральна проблематика, йде орієнтація на духовний розвиток особистості. Освіта може бути своєрідною пропедевтикою вітчизняної духовності. У сучасній інформації слово «духовність» посідає одне з провідних місць. Наукові джерела свідчать, що кожен розуміє духовність відповідно до власних спрямувань і соціальної орієнтації. Ми трактуємо духовність за означенням О. Рудницької – як специфічну потребу пізнання світу, самого себе, смислу й призначення свого життя, що виявляється в багатстві внутрішнього світу особистості [14]. Вище наведене визначення духовності свідчить про його багатомірність та різноаспектність. педагогічна діяльність стає органічною частиною духовного розвитку студентів та учнів. Педагогіка – це сфера духовна, а вчительська діяльність – професійно-духовна за своєю сутністю. Тому майбутній вчитель повинен осмислити необхідність духовного самовдосконалення.

Усі цінності в християнстві ієрархізовані, їхні впорядкування здійснено за аксіологічною шкалою, в основу якої закладені критерії духовності. У православ'ї встановлений ціннісний ряд, де духовні цінності випереджують моральні. Християнство зуміло побачити природу людини, як духовно орієнтованої істоти, для якої світ духовних цінностей є не менш значущим, ніж світ матеріальних інтересів. Коли внутрішня орієнтація особистості надає перевагу духовним цінностям, а не матеріальним інтересам, то таку тенденцію можна розглядати, як спрямування особи до духовних основ життя. Там, де немає такої спрямованості, має місце застій духовного життя. Якщо людина захоплюється лише матеріальними аспектами свого життя та ігнорує духовні, вона постійно порушує духовні закони, чим спотворює не лише духовне, але й фізичне своє існування.

Така спрямованість освіти досконало напрацьована християнською культурою. Завдання державної системи освіти – зберегти спадкоємність вітчизняних культурних традицій. Доля України й нашої «національної ідеї» нерозривно пов'язана з духовністю. Наша тисячолітня історія свідчить, що ми живемо в самобутній країні з великими духовними традиціями та мистецькими надбаннями, які можуть суттєво збагатити сучасну педагогіку аспектами духовно-морального виховання.

Згідно з Законом України «Про освіту», освіта — це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Україна визнає освіту пріоритетною сферою

соціально-економічного, духовного і культурного розвитку суспільства. Крім того, у цьому документі зазначається, що освіта утверджує національну ідею, сприяє національній самоідентифікації, розвитку культури українського народу, оволодінню цінностями світової культури, загальнолюдськими надбаннями.

Розвиток теорії управління освітою викликав безліч нетрадиційних трактувань цього явища, а внаслідок цього й у практичній діяльності з керування освітнім процесом виникли такі поняття, як педагогічний менеджмент, дидактичний менеджмент, менеджери освіти, менеджери освітнього процесу. Педагогічний і дидактичний менеджмент, що розвиваються в межах освітнього менеджменту, мають свою специфіку у зв'язку з виконанням особливої функції – створенням систем управління педагогічними і дидактичними процесами. Дослідники цих феноменів дають різні їх визначення.

«Педагогічний менеджмент – це комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління освітнім процесом, спрямований на підвищення його ефективності» – таке визначення дає Л. Ткачук. Під освітнім процесом він розуміє сукупність трьох складових: розвивально-пізнавального, виховного, самоосвітнього процесів. Об'єктом управління педагога, підкреслимо, є не учень, а його пізнавальна діяльність. Ось чому у Л. Ткачук логічно звучить словосполучення педагог-менеджер або менеджер освітнього процесу. Ось чому викладачеві потрібні управлінські знання, знання законів і закономірностей розвитку системи освіти і системи управління освітою [18]. В рамках дидактичного управління особливе місце і значення має управління духовними процесами. Крім того, робляться спроби вирішення цього питання на рівні державного управління.

У вітчизняному науковому світі різні аспекти управління щодо розвитку духовної сфери суспільства розглядали багато дослідників. Зокрема, важливою для аналізу сучасного стану управління щодо розвитку цінностей суспільства є праця «Аспекти, проблеми, перспективи духовного світу сучасної української молоді», яку досліджує Р.А. Василюк. Нову систему морально-духовних цінностей створює О.О. Балагура, яка здійснила аналіз основних складових системи морально-духовних цінностей на сучасному етапі розвитку країни. Заслуговує уваги і дослідження Г. Дмитренка «Концептуальні та технологічні засади підвищення конкурентоспроможності національної економіки і системи освіти в процесі їх модернізації», у якій автор наголошує, що розвиток духовності народу і його перспективи, становлення державності України має базуватися «на гармонійному поєднанні «загальнолюдських» та специфічних національних цінностей України» [9].

Духовність – це інтенція людини до вічних цінностей; це спосіб людського існування, системоутворювальна функція якого є визначальною в єдиній структурі психофізіологічного і соціокультурного життя індивіда; це основа наступності поколінь, підтримки людського способу життя. У педагогічному аспекті духовність — це конкретний сенс життя людини;

емоційно-когнітивна сфера, що цілеспрямовано впливає на результат формування духовності студента.

Духовність – специфічна людська якість, що характеризує мотивацію й сенс поведінки особистості. Духовність – позиція ціннісної свідомості, приналежна всім її формам – моральній, політичній, релігійній, естетичній, художній, але особливо значуща в сфері моральних відносин. Виховання духовності – це формування насамперед моральної свідомості: моральних норм, принципів, ідеалів, понять [10].

Сучасний стан освіти в Україні ніяк не може позбутися педагогічних стереотипів, що існують у соціалістичному режимі функціонування вузів. Традиційна система навчання, що відрізняється стійкістю і консерватизмом, не сприяє динамічній розмаїтості навчальної діяльності, негативно діючи на стратифікацію віку і його наступну привабливість. Дослідники вказують, що ЗВО діє як замкнений розподільник знань, що повертає норму розвитку в режим виживання (М. Балабан, О. Леонтьева). Духовний же розвиток здобувача вищої освіти відбувається під внутрішнім контролем особистого попиту, який відсутній у традиційній системі освіти.

Як бачимо, протиріччя між потребою особистості в духовному розвитку і станом процесу формування в сучасному ЗВО загострюється системною духовною кризою. У такій ситуації необхідність переакцентування цілей освіти на духовність стає очевидною. Ціннісною підставою формування повинна стати орієнтація на духовність особистості студента, оволодіння ним світових і національних надбань.

Назріла необхідність у теоретичній розробці проблем духовності, у реальному поверненні категорії «духовність» у педагогічну науку і практику. Довіра до рівня духовної культури високо цінується молоддю, стимулює взаємність, відвертість у спілкуванні з викладачами. Ситуація відкритості дозволяє з більшою глибиною й ефективністю коректувати інтереси студентів, направляти їхні потреби.

Головною сферою соціальної активності студентства є навчання. По відношенню до неї випробовуються різні види духовної культури, вона служить своєрідним індикатором громадянської зрілості, розуміння своїх прав і обов'язків. Досягнутий студентами рівень духовності імпліцитно присутній в організації занять, культурі читання спеціальної літератури, оцінці значимості знань, що здобуваються, мотивації навчальної діяльності.

Таким чином, рівень духовної культури студентів, її окремих видів безпосередньо відбивається на інтенсивності і спрямованості соціальної активності. Естетична, моральна, політична культура визначає ціннісні орієнтації студентів на ті чи інші сфери застосування своїх здібностей, рівень їх прагнень. Вона допомагає зосередити сили на найбільш прийнятному для майбутнього фахівця полі діяльності, знайти своє місце в житті. Між ступенем засвоєння духовної культури і соціальною активністю існує діалектичний взаємозв'язок. Отже, за продукти духовного виробництва ми приймаємо мрії, ідеали, уявлення, почуття прекрасного, моральні норми,

забобони, тобто все те, що існує в голові людини, яка живе цим, страждає, радіє чи засмучується.

Духовність є ціннісною підставою виховання особистості. Нині питання формування духовного розвитку людини актуалізує проблеми виховання людяності, що плідно можуть бути вирішені з позиції ідеалістичної концепції людини. Даний підхід пояснює численні факти існування людини крізь призму її духовної сутності, що піднімає її до рівня інтенції, до вічних цінностей. Дихотомічна природа людини не заперечує її духовної сутності, оскільки втрата повноти життя як основного атрибута духовності може позбавити її реальної екзистенції, але не особистісного призначення. Наявна екзистенція, як осередок особистісного буття людини, духовно передбачає всю її іпостась (індивід, суб'єкт, особистість).

Однак духовність, імпліцитно включена в загальну мету, не завжди стає її справжньою підставою, у цьому зв'язку виникає потреба у виділенні спеціального процесу формування і виховання духовності, оскільки вона є умовою наступності поколінь. Процес формування духовності студентської молоді є педагогічним явищем. Це взаємодія педагог-студент, що включає такі етапи, як цілепокладання, переживання, осмислення, відношення, саморефлексія, моделювання, подолання тощо [8].

Філософська основа духовності дозволила стверджувати те, що, будучи універсальним і системоутворювальним феноменом життя одиничного і сукупного суб'єктів, вона є основою у виховних теоріях, бо одночасно є результатом формування і виховання. Опора на внутрішнє «я» враховує закономірності емоційно-когнітивних процесів і ціннісно-смиислового поля особистості, дозволяє вирішувати завдання особистісного росту, що змістовно відповідає духовному формуванню і розвитку. Якщо обґрунтувати педагогічний аспект духовності, то це вирішить завдання щодо аргументації положення про духовність як результат формування і виховання, що приводить до становлення цілісної особистості, багатой духовним, смислбуттєвим змістом.

Підготовка магістрів педагогіки вищої школи в Україні відбувається в умовах перебудови змісту вищої освіти, удосконалення навчальних програм, підготовки нових курсів та спецкурсів, які б відповідали рівню кваліфікації випускника, сприяли формуванню основних професійних компетенцій майбутнього викладача християнської педагогіки у вищій школі. Оскільки зміст вищої освіти – це система знань, умінь і навичок у вигляді компетенцій, що зумовлена цілями та потребами, перспективами розвитку нашого суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва, то вищу освіту потрібно розглядати як результат підготовки магістра за конкретним напрямом. На сучасному етапі виникає необхідність підготовки магістра конкретного напрямку за освітньо-кваліфікаційною характеристикою, беручи до уваги вимоги до випускника та його місце у структурі галузей економіки [11].

У сучасний період розвитку та реформування вищої освіти значну наукову цінність має звернення вчених, практиків до наявного освітньо-

виховного досвіду, висвітлення закономірностей, що можуть бути основою для процесу експериментальної діяльності закладу вищої освіти. Зазначене дає підстави для формування мети, змісту, обсягу і завдань професійно-педагогічною підготовкою менеджерів освіти. Так, в Навчально-науковому інституті менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» підготовка фахівців другого (магістерського) рівня здійснюється відповідно до чинних освітньо-кваліфікаційних характеристик та освітньо-професійних програм, затверджених ректором у новому навчальному році. Дисципліни професійної та практичної підготовки майбутнього фахівця відображено в навчальному плані магістратури інституту. Зазначений документ містить нормативні навчальні й елективні дисципліни за вибором професійно-педагогічного змісту на кафедрі економіки, підприємництва та менеджменту, кафедрі педагогіки, адміністрування і соціальної роботи, кафедрі психології та особистісного розвитку ННІМП щодо запровадження спеціалізації «Християнська педагогіка», «Християнський менеджмент». «Християнська психологія». Ефективність формування залежить також і від умов, що передбачають створення педагогічних ситуацій, завдяки яким ще не використані резерви здобувачів вищої освіти гарантовано розвинуться до рівня їхнього повноцінного педагогічного становлення. Під час проходження в установленому законодавством порядку ДЗВО «Університет менеджменту освіти» процедури ліцензування та акредитації освітньої програми «Християнська педагогіка» (Сертифікат про акредитацію серія УД №11008671 від 18 квітня 2019 р.) було розроблено навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. Для конкретизації планування освітнього процесу на кожний навчальний рік складається робочий навчальний план, що затверджується керівником ННІМП. Заклад освіти у межах ліцензованої спеціальності може запроваджувати спеціалізації, перелік яких визначається закладом вищої освіти (ст. 10) [15].

Враховуючи актуальність проблеми підготовки таких фахівців ректорат визначив за необхідне ввести у навчальний процес ННІМП дисципліни, які спрямовані на формування духовно-моральних знань, умінь і компетенції майбутніх магістрів-викладачів навчальних дисциплін духовно-морального спрямування. Згідно з рішенням Колегії Міністерства освіти і науки України від 29 червня 2006 р., протокол № 8/1-2, у школах України запроваджено предмет «Основи християнської етики» для 1–11-х класів та прийнято концептуальні засади вивчення предметів духовно-морального спрямування, де зазначається можливість відкриття відповідних спеціальностей для кадрового забезпечення підготовки спеціалістів з викладання предметів духовно-морального спрямування.

Проблема стандартизації у підготовці спеціалістів з викладання предметів духовно-морального спрямування, зокрема майбутніх магістрів за спеціалізацією «Християнська педагогіка» виникає під час розроблення

освітньо-кваліфікаційної характеристики (ОКХ) випускника закладу вищої освіти, що має бути державним нормативним документом, в якому узагальнюється зміст освіти, тобто відображаються цілі освітньої та професійної підготовки, визначається місце магістра педагогіки вищої школи з відповідною спеціалізацією у структурі господарства держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та якостей.

Відмітимо, що такий стандарт має бути варіативною складовою у галузевій компоненті державних стандартів вищої освіти, в якій узагальнюються вимоги з боку держави, світового співтовариства та споживачів, випускників до змісту освіти і навчання на духовних засадах. Також ОКХ відображає соціальне замовлення на підготовку фахівця з урахуванням аналізу професійної діяльності випускника вищого навчального закладу — магістра педагогіки вищої школи і державні та духовно-моральні вимоги до властивостей та якостей особи, яка здобула базову вищу освіту відповідного фахового спрямування та спеціалізації «Християнська педагогіка».

Відповідно до Указу Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015, затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, в якій основними складовими національно-патріотичного виховання мають стати громадянсько-патріотичне, військово-патріотичне, духовно-моральне виховання. Одним із основних напрямів досягнення мети Стратегії визначено впровадження навчальних дисциплін духовно-морального спрямування як основи формування особистості та підґрунтя для національно-патріотичного виховання. Це потребує підготовки висококваліфікованих фахівців, для яких і було відкрито спеціалізацію «Християнська педагогіка».

Ми вважаємо за потрібне введення до навчального плану підготовки магістрів за спеціалізацією «Християнська педагогіка» такі навчальні дисципліни: «Основи християнської педагогіки», «Християнська духовність», «Основи християнської моралі і етики», «Методика викладання предметів духовно-морального спрямування». Діяльність магістра-викладача християнської педагогіки вищої школи відбувається у площині предметного поля «Християнська педагогіка і психологія», тому основні дисципліни, які він має засвоїти за півтора роки, присвячені основним закономірностям і тенденціям розвитку психолого-педагогічних та богословських наук [14].

Підготовка магістра-викладача християнської педагогіки вимагає і педагогічної підготовки. Здобувачі вищої освіти мають можливість поглибити свої знання, сформувані професійні вміння та навички на заняттях з «Педагогіки вищої школи», «Дидактичних систем у вищій освіті», «Моделювання освітньої діяльності та підготовки фахівця». «Методик викладання навчальних дисциплін духовно-морального виховання у вищій школі», а також упродовж восьмирічної педагогічної (асистентської) і переддипломної практики.

Отже, у процесі формування духовних цінностей у вищій школі відбувається теоретична та практична підготовка здобувача вищої освіти до

майбутньої професійної діяльності. Особистісне зростання, набуття теоретичного багажу та практичного досвіду пов'язане насамперед із творчим характером освітнього процесу та його успішного засвоєння майбутнім викладачем, що одночасно підкріплюється розвитком критичного мислення, емоційної наповненості, духовної зрілості та творчого пошуку.

Важливим напрямом підготовки магістрів-викладачів педагогіки за спеціалізацією «Християнська педагогіка» в Університеті менеджменту освіти є поглиблення конструктивного діалогу між представниками богословської та світської науки, розроблення нових наукових напрямів співпраці, підготовка навчально-методичних посібників, підручників, концепцій виховання та освіти, які б, з одного боку, враховували християнські традиції, а з іншого – тенденції розвитку сучасної науки. Викладачі християнської педагогіки покликані постійно шукати нові шляхи до пізнання Істини, знаходити ключі до сердець і розуму студентської молоді. Ефективна національна система вищої освіти є не тільки найважливішим, ключовим напрямом роботи вищого навчального закладу, а найважливішим ресурсом, засобом розвитку священної місії сучасної освіти. Право вільного вибору переконань має зберігатися за кожним і є особистою справою індивіда. Це означає, що релігія має бути представлена в освіті України не у вигляді ідеології, а як складова наукового знання про людину і суспільство внаслідок їх іманентної культурної цінності. Християнська педагогіка має формувати у молоді довіру до традиційних духовних цінностей українського суспільства, толерантність стосовно до інших релігійних вірувань, що, у свою чергу, є дійовим засобом формування духовності народу.

В ДЗВО «Університет менеджменту освіти» в ННІМП на кафедрі економіки, підприємництва та менеджменту відкрито напрям підготовки магістрів «Християнська етика управління» на базі освітньо-професійної програми «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)». Ця програма орієнтується на сучасні професійні досягнення у сфері економіки та управління, враховує особливості функціонування суб'єктів господарювання, фокусує увагу на актуальних напрямках, які дозволяють здобувачу вищої освіти визначати перспективи професійного розвитку, цілеспрямовано формувати культурних орієнтирів і установок особистості відповідно до принципів християнської етики, підвищити загальний рівень духовно-моральної компетентності, формувати образ компетентного та духовно-морального менеджера, навички викладання християнської етики.

Метою програми є підготовка фахівців у галузі менеджменту, яка має сформувати необхідні загальні та професійні компетентності, необхідні керівнику установи (структурного підрозділу) із менеджменту для виконання його професійних обов'язків, розвинути критичний стиль мислення, інтелектуально-логічні здібності, сформувати систему знань з християнської етики як важливого показника культурної освіченості та професійної компетентності фахівця, сформувати знання щодо значення принципів

християнської етики для досягнення успіху у процесі особистісного та професійного розвитку, ролі розвитку особистої культури та компетентності у професійній практиці, навички практично використовувати набуті знання у подальшій трудовій діяльності, в різних життєвих ситуаціях, вміння переконливо відстоювати свої духовно-моральні принципи, викладання християнської етики в різних закладах освіти.

Структура програми передбачає динамічне, інтегративне та інтерактивне оволодіння знаннями щодо сучасних методів прийняття управлінських рішень, планування діяльності організації, забезпечення конкурентоспроможності економічних суб'єктів, мотивації персоналу та управління командами, принципів християнської етики та викладання її.

Програма пропонує комплексний підхід до управління сучасним підприємством відповідно до принципів християнської етики та реалізує це через теоретичне навчання й практичну підготовку. Дисципліни та модулі, які включені до програми, засновані на сучасних теоріях та є тісно пов'язаними з практичним застосуванням в діловому середовищі. Особливістю програми є те, що вона виконується в активному дослідницькому середовищі. Широкий перелік авторських, поглиблених вибірково навчальних дисциплін, застосування тренінгів, сучасних активних, інтерактивних, інформаційно-комунікаційних технологій навчання, управління навчальним процесом на основі системи моніторингу, самооцінки якості освіти дає можливість підготувати конкурентоспроможного фахівця.

На кафедрі психології та особистісного розвитку відкрито напрям підготовки магістрів «Психологія» (спеціалізація – Кризова психологічна допомога в сучасних умовах) на базі освітньо-професійної програми «Психологічна допомога особистості». Мета курсу: ознайомити майбутніх психологів з основними поняттями даної дисципліни, структурою й історією її становлення, а також оволодіння основними загальноприйнятими в даній науці методами надання клінічної допомоги в умовах спеціальних установ по типу психологічної служби при немедичних організаціях.

Завдання курсу: формування професійної компетенції практичного психолога на християнських цінностях; відпрацювання термінологічного апарату і систематизація поняття, що використовуються у даній сфері; глибоке оволодіння знаннями, які відображають зміст, техніки та технології психологічної допомоги особистості, основні етапи психокорекційної і психотерапевтичної роботи з клієнтами на духовних засадах; ознайомлення з основними умовами роботи практикуючого психолога в психологічній службі; набуття умінь і навичок використання консультативної психології, орієнтування в конкретних практичних ситуаціях; ознайомлення з структурою і функціями психологічної служби в наданні психологічної допомоги населенню.

На кафедрі педагогіки, адміністрування і соціальної роботи здійснюється соціально-гуманітарна підготовка магістрів за освітньо-професійними програмами «Педагогіка вищої школи», «Християнська

педагогіка». Фахівець, який завершив навчання в магістратурі за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої школи» отримує кваліфікацію — «Викладач університетів та закладів вищої освіти»; за освітньо-професійною програмою «Християнська педагогіка» - «Магістр з християнської педагогіки, викладач у закладах освіти».

Метою освітньо-професійної програми «Християнська педагогіка» є підготовка фахівців, які зможуть, ґрунтуючись на новій філософії вищої освіти, професійно застосовувати на практиці сучасні методи та форми викладання у закладі освіти, ознайомлення майбутніх викладачів християнської педагогіки з теорією та методикою викладання освітніх програм духовно-морального спрямування, зі змістом, завданнями, принципами та засобами духовно-морального виховання на засадах християнських цінностей, сприяння становленню духовних і громадянських компетентностей особистості.

6. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У процесі формування духовних цінностей важливим елементом є визначення системного, особистісно-діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного, культурологічного, синергетичного, акмеологічного, ресурсного та інноваційно-дослідницького концептуальних підходів, які можуть оптимізувати цей процес, зробити його більш ефективним і відповідним до потреб суспільства.

Вибір цих наукових підходів зумовлений тим, що культурологічний, системний, аксіологічний, синергетичний підходи до формування духовних цінностей менеджера освіти дають змогу виявити сутнісні характеристики освіти як людинознавчої теорії. Особистісно-діяльнісний, компетентнісний, акмеологічний, ресурсний та інноваційно-дослідницький підходи сприяють розробленню методико-технологічного забезпечення процесу; дають змогу створити оцінно-критеріальний інструментарій педагогічного моніторингу культурологічної підготовки майбутнього менеджера освіти, в ході якої формуються його духовні цінності. Розуміння й вирішення проблем, які склалися в духовній сфері і ґрунтовний аналіз діяльності вищих закладів освіти щодо формування та розвитку духовних цінностей української студентської молоді є однією із складових духовно-інтелектуального розвитку нації.

Отже, наявність усіх необхідних складових та досвіду міжнародної співпраці дозволяє Навчально-науковому інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» реалізовувати сучасний зміст підготовки майбутніх фахівців, розв'язувати нові завдання, які постають перед системою вищої освіти на сучасному етапі розвитку Української держави, формувати духовні цінності здобувачів вищої освіти як пріоритетне завдання освітнього менеджменту. Наскільки важко сучасній

молодій людині, особливо студентській молоді, усвідомити, що успіх, кар'єра залежать не тільки від професійної діяльності, але й від того, наскільки він вихований духовно-морально, щоб діяти розумно. Тому головне завдання сучасної освіти – це розвиток духовно-моральних цінностей, що в підсумку стає основою формування і становлення особистості.

Перспективи подальших досліджень. Метою подальших досліджень є розробка та впровадження в освітній процес вищої школи нової моделі формування духовних цінностей здобувачів вищої освіти як один із пріоритетних напрямів освітнього менеджменту. Здобувачі вищої освіти є потенційною елітою суспільства в цілому, яка акумулює у своїх ідеях концепти майбутніх політичних, культурних і економічних перетворень у суспільстві. І від того, які ціннісні орієнтири сформується у студентства сьогодні, багато в чому буде залежати перспектива розвитку української держави у майбутньому. Освіта – необхідна умова підготовки молоді до життя, її соціалізації, залучення до духовних надбань людства. Отже, освіта – це духовність, система цінностей, яку можна вдало і цілеспрямовано пропагувати великій кількості людей.

Одним із провідних завдань формування духовних цінностей молоді у вищій школі є, насамперед, трансформація у свідомість студентської молоді етичної теорії, що дає їм змогу побачити розбіжності у власних духовно-моральних вчинках та вчинках інших людей і безпомилково визначати їх ціннісний сенс. Дотримуватися духовно-моральної поведінки складніше, ніж отримувати моральні знання. Сенс життя – стати необхідним світу і собі. А якщо ми хочемо служити ближнім і самим собі, то у ставленні до ближніх нам потрібно мати моральність, а у ставленні до себе – знання. Мати знання для того, щоб розуміти навколишній світ і себе, щоб жити в злагоді з природою і самим собою, вміти адаптуватися до мінливих умов, ніколи не впадати у відчай, не порушувати законів природи, прагнути до гармонії, піклуючись про розвиток духовних якостей, людина зможе гідно вийти з будь-якої ситуації.

Людство ввійшло в XXI ст., яке ЮНЕСКО оголосило століттям освіти. Це означає, що міжнародне співтовариство визнало освіту як домінуючу не лише в розв'язанні глобальних проблем, які переживає людство, а й у формуванні духовних підвалин нової екоінформаційної цивілізації. Тому сьогодні є реальна можливість дати людині опанувати не тільки базовими професійними знаннями, а й загальнолюдськими цінностями, на основі яких можливий розвиток усіх сторін особистості, облік її суб'єктивних потреб і об'єктивних умов, пов'язаних з духовними цінностями, матеріальною базою і кадровим потенціалом освіти.

7. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Верховна Рада України. (2017, Верес. 05). Закон № 38–39, ст. 380 «Про освіту». [Електронний ресурс]. Доступно: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- [2] Верховна Рада України. (1991, Квіт. 23). Закон № 987-XII «Про свободу совісті та релігійні організації». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
- [3] Верховна Рада України. (2015, Черв. 02). Закон № 498-VIII «Про внесення змін до деяких законів України щодо заснування релігійними організаціями навчальних закладів». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19>
- [4] Законодавство України. (2019, Трав. 19). Указ № 286/2019 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>
- [5] О.В. Алейнікова, Особливості стратегії інноваційного управління освітньою системою / О. В. Алейнікова// Науковий журнал ScienceRise. Спецвипуск «Педагогічні науки». – № 4/5(9), 2015. – С. 8–12.
- [6] Т. І. Бурлаєнко, Ретроспективний аналіз економічного аспекту підготовки менеджерів освіти в міжнародній історії менеджменту ROCZNIK POLSKO-UKRAIŃSKI XIX, за редакцією проф., доктора хабілітованого Kazimierza RĘDZIŃSKIEGO, Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie 2017, стор. 323-338.
- [7] O. Bodnar, T. Burlayenko, Rozwój działalności doradczej jako komponentu zarządzania zasobami ludzkimi // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu 2018, t. 80, nr 3, str. 53-67.
- [8] М. В. Гриньова, «Проект підготовки магістра напряму "Педагогічна освіта" спеціальності "Християнська етика" на кафедрі педагогічної майстерності та менеджменту Полтавського педагогічного університету», Стратегія духовного розвитку України: єдність духу в союзі миру, на III Покровських міжнар. місіонерсько-просвіт. читань (26–28 жовт. 2010 р.). Полтава, Україна: ТОВ «АСМІ», 2010, с. 24–31.
- [9] Г. А. Дмитренко, І. В. Хлівна, Концептуальні та технологічні засади підвищення конкурентоспроможності національної економіки і системи освіти в процесі їх модернізації, Київ, 2017, 304 с.
- [10] Кислашко О., Сіданіч І. Християнська педагогіка : навч. посіб. ВБФ «Східноєвропейська гуманітарна місія». 2018. – 328 с.

- [11] Н. І. Мачинська, Педагогічна освіта магістрантів вищих навчальних закладів непедагогічного профілю: монографія; С. О. Сисоєва, Ред. Львів, Україна: ЛьвДУВС, 2013, 416 с.
- [12] Педагогічний словник; М. Д. Ярмаченка, Ред. Київ, Україна: Пед. думка, 2001, 478 с.
- [13] Пріоритети державної політики в галузі свобод совісті: шляхи реалізації: зб. наук. матеріалів. Київ, Україна: Світ Знань, 2007.
- [14] «Рівень і характер релігійності українського суспільства», Державно-конфесійні відносини в Україні, їх особливості і тенденції розвитку, інформац.-аналіт. матеріали до «круглого столу» на тему: Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин (8 лют. 2011 р.). Київ, Україна: Центр Разумкова, 2011.
- [15] Статут вищого навчального закладу «Український католицький університет» (нова редакція). [Електронний ресурс]. Доступно: http://ucu.edu.ua/files/2015/06/statut-vnz-uku-2015_080615.pdf
- [16] М. Й. Боришевський, «Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості», Педагогіка і психологія, № 2, с.18 – 22, 2008.
- [17] Ю. С. Кайданович, «Формування управлінської культури державного службовця в галузі освіти», Інвестиції: практика та досвід, № 12, с. 103–106, 2011.
- [18] Л. В. Ткачук, «Духовно-моральні цінності у професійному становленні особистості майбутнього вчителя», Професійна освіта: методологія, теорія та технології, № 2, с. 201–215, 2015.

**SPIRITUAL VALUES INSTILLING OF THE
RECIPIENTS FOR HIGHER EDUCATION AS ONE OF THE PRIORITY
DIRECTION OF EDUCATIONAL MANAGEMENT**

Olena Aleinikova,

Doctor of Sciences in Public Administration (Dr. Hab.), professor.

Director of Educational and Scientific Institute

of Management and Psychology

State Higher Educational Institution «University

of Educational Management» of the National Academy

of Educational Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4876-3563>

eva69.08@ukr.net

Iryna Sidanich,

Doctor of Sciences in Pedagogy (Dr. Hab.), associate professor,

Acting manager of the Department of Pedagogy,
Administration and Social Work
Educational and Scientific Institute
of Management and Psychology
State Higher Educational Institution «University
of Educational Management» of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0645-6781>
2363395@ukr.net

Tetiana Burlaienko

PhD in Pedagogical, associate professor
Head of the Department of Economics, Entrepreneurship and Management
Educational and Scientific Institute
of Management and Psychology
State Higher Educational Institution «University
of Educational Management» of the National Academy
of Educational Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5734-4611>
tburlaenko@i.ua

Abstract. The profound social, spiritual and economic shifts that are taking place in Ukraine today are pushing for the establishment of a person as the highest social value. This should not affect the management style in many areas of human activity and management education in particular. Now the state needs the new-model specialists - intellectual, creative, purposeful, dynamic with high spiritual needs.

The higher educational institution is undergoing a process of modernization aimed at entering the European space, preserving national traditions of higher education, training internationally qualified and highly spiritual people capable of affirming and enriching spiritual values. In this regard, the problems of finding ways of spiritual and moral revival of the Ukrainian people remain urgent. In particular, the Government's program of activities states that Ukraine has entered a period of the spiritual uplift. The formation of a single, modern nation will be based on the affirmation of the principles of spirituality, development and preservation of cultural heritage, formation of a new attractive image of Ukraine.

Therefore, special demands are placed on the educational institutions, which should carry out the task of preparing young people on the highest standards of universal human morality, on the basis of national-patriotic and spiritual values, and to create its new global thinking. Excessive intellectualization has helped to forget the spiritual beginning in human. Higher education in

the teaching of sciences should be built educational process in such a way that the teacher not only acquainted the recipient with a certain amount of knowledge, but also helped to feel the responsibility of the scientist in society. Such interaction will help to shape not only the future professional in the broad sense of the word, but also the person capable of productive socially justified actions.

The analysis of the problem of formation of spiritual values shows that it is one of the priority directions of the educational system of the 21st century. Such a mutually beneficial combination can be considered one of the most important factors in the renewal of spiritual values. Problems of the spiritual values instilling of the recipients for higher education as one of the priority directions of educational management is an integral part of the educational system of Ukraine. Development of social and humanitarian education is an integral part of the entire higher educational process. Social and humanitarian education plays an important role in the formation of integral knowledge in the system of sciences and contributes to the broadening of the outlook, intelligence, spirituality, deep thinking, and activation of the human position. At the same time, it is an important task to learn the world experience of social and humanitarian education in the conditions of activity of higher educational institutions of Ukraine, which will facilitate the widespread and creative use of this experience in the further personal practical activity. The latter aims to re-evaluate virtually all social and individual values and to form on this basis a new system of personal orientation. The new-model specialist must have a whole spectrum of socio-cultural skills. The practical realization of a certain task depends first of all on the general culture of a specialist who is able to navigate freely in social and natural conditions, to understand the peculiarities of the development of culture, to acquire scientific information. The educational professional must have a deep understanding of the place and role of educational processes and systems in the world cultural space, combining deep fundamental theoretical knowledge and practical training.

Key words: spiritual values; educational management; recipient for higher education; social and humanitarian education; world cultural space.

The profound social, spiritual and economic shifts that are taking place in Ukraine today are pushing for the establishment of a person of the highest social value. This should not affect the management style in many areas of human activity and management education in particular. Now the state needs specialists of a new model – intellectual, creative, purposeful, dynamic with high spiritual needs.

The higher education institution is undergoing a process of modernization aimed at entering the European space, preserving national traditions of higher education, training internationally qualified and highly spiritual

people capable of affirming and enriching spiritual values. In this regard, the problems of finding ways of spiritual and moral revival of the Ukrainian people remain urgent. In particular, the Government's program of activities states that Ukraine has entered a period of spiritual uplift. The formation of a single, modern nation will be based on the affirmation of the principles of spirituality, development and preservation of cultural heritage, formation of a new attractive image of Ukraine.

Therefore, special demands are placed on educational institutions, which should carry out the task of preparing young people on the highest standards of universal human morality, on the basis of national-patriotic and spiritual values, and to create a new planetary thinking in it. Excessive intellectualization has helped to forget the spiritual beginning in man. Higher education in the teaching of sciences should be built educational process in such a way that the teacher not only acquainted the applicant with a certain amount of knowledge, but also helped to feel the responsibility of the scientist to society. Such interaction will help to shape not only the future professional in the broad sense of the word, but also the person capable of productive socially justified actions.

The analysis of the problem of formation of spiritual values shows that it is one of the priority directions of the educational system of the XXI st century. Such a mutually beneficial combination can be considered one of the most important factors in the renewal of spiritual values. Problems of formation of spiritual values of higher education applicants as one of the priority directions of educational management is an integral part of the education system of Ukraine. Development of social and humanitarian education is an integral part of the entire higher education process. Social and humanitarian education plays an important role in the formation of integral knowledge in the system of sciences and contributes to the broadening of the outlook, intelligence, spirituality, deep thinking, and activation of the human position. At the same time, it is an important task to learn the world experience of social and humanitarian education in the conditions of activity of higher education institutions of Ukraine, which will facilitate the widespread and creative use of this experience in the further practical activity of man. The latter aims to re-evaluate virtually all social and individual values and to form on this basis a new system of personal orientation. The specialist of the new model must have a whole spectrum of socio-cultural skills. The practical realization of a certain task depends first of all on the general culture of a specialist who is able to navigate freely in social and natural conditions, to understand the peculiarities of the development of culture, to acquire scientific information. The education professional must have a deep understanding of the place and role of educational processes and systems in the world cultural space, combining deep fundamental theoretical knowledge and practical training.

Keywords: spiritual values; educational management; applicants for higher education; social and humanitarian education; world cultural space.

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНИХ ЦЕННОСТЕЙ СОИСКАТЕЛЕЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ОДИН ИЗ ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО МЕНЕДЖМЕНТА

Алейникова Елена Владимировна,

доктор наук з государственного управления, профессор.

директор Учебно-научного института

менеджмента и психологии

ГУВО «Университет менеджмента образования».

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4876-3563>

eva69.08@ukr.net

Сиданич Ирина Леонидовна,

доктор педагогических наук, доцент,

в. о. заведующего кафедре педагогики,

администрирования и социальной работы

Учебно-научного института

менеджмента и психологии

ГУВО «Университет менеджмента образования».

Киев, Украина.

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0645-6781>

2363395@ukr.net

Бурлаенко Татьяна Ивановна

кандидат педагогических наук, доцент

заведующая кафедрой экономики, предпринимательства и менеджмента

Учебно-научного института

менеджмента та психологии

ГУВО «Университет менеджмента образования»

Киев, Украина.

ORCID iD: [ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-5734-4611](https://orcid.org/0000-0001-5734-4611)

tburlaenko@i.ua

Аннотация. Глубокие социальные, духовные и экономические изменения, происходящие сейчас в Украине, побуждают к утверждению человека как высшей социальной ценности. Это не может не сказываться на стили управления во многих отраслях деятельности человека и в менеджменте образования в частности. Сейчас государство нуждается в специалистах нового образца - интеллектуальных, креативных, целеустремленных, динамичных с высокими духовными ценностями. Высшая школа переживает процесс модернизации, направленный на вхождение в Европейское пространство, сохранение национальных традиций высшего образования, на подготовку специалистов международного уровня и высокодуховных людей, способных к утверждению духовных ценностей. В связи с этим актуальными остаются проблемы поиска путей духовно-нравственного возрождения украинского народа. В программе деятельности Правительства, в частности,

отмечается, что Украина вступила в период духовного подъема. Формирование единой, современной нации будет основываться на утверждении принципов духовности, развития и сохранения культурного наследия, формирования нового имиджа Украины.

Поэтому особенные требования возникают перед учебными заведениями, которые должны осуществлять задачи подготовки молодежи на высших образцах морали, на основе национально-патриотических и духовных ценностей, формирование нового планетарного мышления. Чрезмерная интеллектуализация способствовала забыванию духовного начала в человеке. Высшей школе в процессе преподавания наук следует строить образовательный процесс в таком русле, чтобы преподаватель не только знакомил студентов с определенной суммой знаний, но и помогал почувствовать ответственность ученого перед обществом. Такое взаимодействие поможет сформировать не только будущего профессионала в широком смысле этого слова, но и личность, способную к продуктивным социально оправданным действиям.

Анализ проблемы формирования духовных ценностей свидетельствует о том, что это является одним из приоритетных направлений образовательной системы XXI века, высшие учебные заведения по своему статусу обязаны профессионально готовить не только дипломированных специалистов, но и воспитывать духовно развитых граждан. Такое взаимовыгодное сочетание можно считать одним из важнейших факторов обновления духовных ценностей.

Проблемы формирования духовных ценностей соискателей высшего образования как одно из приоритетных направлений образовательного менеджмента является неотъемлемой составляющей системы образования Украины. Составной частью всего образовательного процесса высшей школы является развитие социально-гуманитарного образования. Важную роль в социально-гуманитарном образовании играет формирование интегрального знания в системе наук и расширению кругозора, интеллектуальности, духовности, глубокого мышления, активизации позиции человека. При этом важной задачей является усвоение мирового опыта социально-гуманитарного образования в условиях деятельности высших учебных заведений Украины, что будет способствовать широкому и творческому использованию этого опыта в дальнейшей практической деятельности человека. Последнее имеет целью осуществить переоценку практически всех общественных и индивидуально-личностных ценностей и сформировать на этой основе новую систему мировоззренческой ориентации личности. Специалист нового образца должен обладать целым спектром социокультурных навыков. Практическая реализация обозначенного задания зависит прежде всего

от общей культуры специалиста, способного свободно ориентироваться в социальных и природных условиях, понимать особенности развития культуры, овладевать научной информацией. Профессионал в области образования имеет глубоко осознавать место и роль образовательных процессов и систем в мировом культурном пространстве, сочетать глубокие фундаментальные теоретические знания, духовные ценности и практическую подготовку.

Ключевые слова: духовные ценности; образовательный менеджмент соискатели высшего образования; социально-гуманитарное образование; мировое культурное пространство.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Verkhovna Rada Ukrainy. (2017, Veres. 05). Zakon № 38–39, st. 380 «Pro osvitu». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
- [2] Verkhovna Rada Ukrainy. (1999, Trav. 13). Zakon № 651-XIV «Pro zahalnu seredniu osvitu». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14>
- [3] Verkhovna Rada Ukrainy. (1991, Kvit. 23). Zakon № 987-XII «Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12>
- [4] Verkhovna Rada Ukrainy. (2015, Cherv. 02). Zakon № 498-VIII «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo zasnuvannia relihiinomy orhanizatsiiamy navchalnykh zakladiv». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498-19>
- [5] Zakonodavstvo Ukrainy. (2019, Trav. 19). Ukaz № 286/2019 «Pro Stratehiiu natsionalno-patriotychnoho vykhovannia». [Elektronnyi resurs].
Dostupno: <https://www.president.gov.ua/documents/2862019-27025>
- [6] M. V. Hrynova, «Proekt pidhotovky mahistra napriam "Pedahohichna osvita" spetsialnosti "Khrystyianska etyka" na kafedri pedahohichnoi maisternosti ta menedzhmentu Poltavskoho pedahohichnoho universytetu», Stratehiiia dukhovnoho rozvytku Ukrainy: yednist dukhu v soiuzi myru, na III Pokrovskykh mizhnar. misionersko-prosvit. chytnan (26–28 zhovt. 2010 r.). Poltava, Ukraina: TOV «ASMI», 2010, s. 24–31.
- [7] O. Bodnar, T. Burlayenko, Rozwój działalności doradczej jako komponentu zarządzania zasobami ludzkimi // Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu 2018, t. 80, nr 3, str. 53-67.
- [8] N. I. Machynska, Pedahohichna osvita mahistrantiv vyshchykh navchalnykh zakladiv nepedahohichnoho profilu: monohrafiia; S. O. Sysoieva, Red. Lviv, Ukraina: LvDUVS, 2013, 416 s.
- [9] Pedahohichnyi slovnyk; M. D. Yarmachenka, Red. Kyiv, Ukraina: Ped. dumka, 2001, 478 s.
- [10] Prioritytety derzhavnoi polityky v haluzi svobod sovisti: shliakhy realizatsii: zb. nauk. materialiv. Kyiv, Ukraina: Svit Znan, 2007.

- [11] «Relihiini orhanizatsii v Ukraini (stanom na 1.01.2010)», RISU, Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://risu.org.ua/ua/index/resourses/statistics/ukr2010>
- [12] «Riven i kharakter relihiinosti ukrainskoho suspilstva», Derzhavno-konfesiini vidnosyny v Ukraini, yikh osoblyvosti i tendentsii rozvytku, informats.-analit. materialy do «kruhloho stolu» na temu: Relihiia i vlada v Ukraini: problemy vzaiemvidnosyn (8 liut. 2011 r.). Kyiv, Ukraina: Tsentr Razumkova, 2011.
- [13] G. Robbers, Gosudarstvo i religii v evropejskom soyuze; M. A. Voskresenskogo, A. A. Krasikova, R. N. Lunkina [i dr.], Red. Moskva, Rossiya: In-t Evropy RAN, TC YUnesco, 2009.
- [14] Statut vyshchoho navchalnogo zakladu «Ukrainskyi katolytskyi universytet» (nova redaktsiia). [Elektronnyi resurs]. Dostupno: http://ucu.edu.ua/files/2015/06/statut-vnz-uku-2015_080615.pdf
- [15] M. Y. Boryshevskyi, «Dukhovni tsinnosti yak determinanta rozvytku y samorozvytku osobystosti», Pedahohika i psykholohiia, № 2, s. 18 – 22, 2008.
- [16] Yu. S. Kaidanovych, «Formuvannia upravlinskoj kultury derzhavnoho sluzhbovtsia v haluzi osvity», Investytsii: praktyka ta dosvid, № 12, s. 103–106, 2011.
- [17] L. V. Tkachuk, «Dukhovno-moralni tsinnosti u profesiinomu stanovlenni osobystosti maibutnoho vchytelia», Profesiina osvita: metodolohiia, teoriia ta tekhnolohii, № 2, s. 201–215, 2015.
- [18] V. V. Kryzhko, I. O. Mamaieva, Aksiolohichniy potentsial derzhavnoho upravlinnia osvitoiu: navch. posib. Kyiv, Ukraina: Osvita Ukrainy, 2005, 88 s.